

Recension av Lise Widding Isaksen (red.) *Omsorgens pris. Kjønn, makt og marked i velferdsstaten*. Makt och demokratiutredningen 1998-2003. Oslo, Gyldendal Akademisk, 2003.

Vad har EUs nya grundlag och fångskandalen i Irak gemensamt? Jo det, att ett kärnproblem i båda är tjänsternas kommersialisering.

Vi vet nu att det finns tiotusentals soldater, poliser och vakter i Irak och Afganistan som anställts av privata företag och medverkat i tortyren av krigsfångar. Helt oklart är bland annat hur och var dessa inhyrda förhållare ska ställas till svars för sina dåd. I Norden har analoga frågor, om än i mycket mindre skala, uppstått kring privata vaktars ibland mycket aggressiva beteende.

EUs grundlagsförslag har för sin del flera problematiska artiklar, som skulle leda till att nationalstaterna ytterligare mister makten att besluta om sina välfärdstjänster.

Vitt skilda exempel, men samma trend: såväl till innehåll som tillgång formas välfärden allt mera av ekonomisk retorik och neoliberal handelspolitiska villkor.

Mitt hemland Finland genomlever som bäst ett hisnande konkret exempel på vart den här trenden leder. Eftersom EU hindrar oss från begränsa mängden alkohol som resenärer kan införa i landet, och eftersom nya EU-landet Estland har mycket billigare sprit än Finland, ansåg regeringen sig tvingad att drastiskt sänka skatten på starksprit. Följden blev genast synlig på Helsingfors gator, där mängden redlöst berusade dagtid ökat markant. Forskarna visste i förväg berätta hur mycket antalen dödsfall, mord, självmord och misshandel kommer att öka; men den kunskapen vidgade inte Finlands alkoholpolitiska svängrum.

Det är därför med stora förhoppningar jag läser antologin *Omsorgens pris: Kön, makt og marknad i velferdsstaten*, skriven av en grupp norska sociologer, psykologer och kvinnoforskare. Norge är ju landet som simmar i oljepengar och inte lyder under EUs diktat. Norge är dessutom landet med återkommande Makt och Demokrati-utredningar, vilket Finland just och just hört talas om. I dessa utredningar får könsproblematiken en integrerad och synlig plats, med konferenser, forskarnätverk och rapporter. *Omsorgens pris* har således två föregångare som den också delvis överlappar med (Makt- og kjønn i offentlig omsorgsarbeid, Magt- og demokratiutredningens rapportserie nr 34; Makt og avmakt i helse og omsorgstjenestene, NOVA rapport 18, båda publicerade 2001.) Hur de här tre verken egentligen relaterar inbördes kunde gärna ha förklarats tydligare. Hursomhelst imponeras jag, och artiklarnas återkommande påståenden om att kön inte beaktas i norsk socialpolitisk forskning motsägs av samma artiklars gedigna källhänvisningar.

Har då Norges välstånd och den politiska egensinnigheten avspeglat sig i de norska välfärdstjänsterna? Har just de uppfunnit alternativ till *outsourcing* och kvalitetens kommersialisering?

Boken har fem författare och åtta kapitel, vilket minskar risken för störande antologibroklighet. Fokus är ofta på åldringsvård, med artiklar av Karen Christensen, Mia Vabo och Kirsten Thorsen. Liv Johanne Syltevik bidrar med två kapitel om kön, socialbidrag och mottagarnas upplevelser av dem. Lise Widding Isaksen inleder och

avslutar med flera nya och spännande infallsvinklar på omsorgen – om pengars sociala betydelser, maskulinitet och omsorg, och om vårdens globalisering. Artiklarna är oftast översikter eller öppningar, där tidigare egen forskning blandas med andras resultat och teoretiska diskussioner.

Karen Christensen beskriver hur två stora förändringar gällande kunskapssyn och organisering omvandlat åldringsvården. Den första är professionalisering och akademisering, vilket antogs förbättra vårdarnas självkänsla, arbetsrytm och löner. Så skedde inte, bland annat på grund av den andra stora omvälvningen, nämligen den ökade kodifieringen och preciseringen av själva vårdarbetet. Vare sig du jobbar för kommunen eller – sedan 1990-talet också i Norge allt oftare – en privat vårdfirma, säljer du numera vissa strikt definierade tjänster.

I praktiken minskar det här vårdarbetarens möjligheter att strukturera och utveckla sitt arbete. Detta är antologins författare högst eniga om: makten bland vårdarbetarna har inte ökat, snarare tvärtom. Kirsten Thorsen har intervjuat hemhjälpare, som klagar över att arbetstiden inte längre anges i timmar, utan i minuter: ”Kanske blir det sekunder nästa år”, kommenterar de ironiskt. I Mia Vabos artikel utbrister en äldre hemhjälp att hon bryter mot ledningens ”förbud att göra ditt och datt”, och säger illmarigt att hon ändå gör som hon brukar, men inte berättar det: ”Jag har ju tystnadsplikt!”

Vårdens paradox ligger i att strikta kriterier är omöjliga i arbeten som går ut på att göra just ditt och datt, enligt en möjligen nyckfull, eller varierande sjuk, klients önskemål. Men att helt enkelt få hjälp med småsaker en viss mängd timmar är möjligt bara för de resursstarka, som använder den privata sektorn. I den offentliga sektorn har antalet timmar per mottagare sjunkit det senaste årtiondet, och behovsprövningen byråkratiserats.

Tidskontroll ger makt, och den kontrollen finns långt utanför själva vårdrelationen. Dels har vi vårdare, som på minutbasis ska utföra preciserade tjänster på olika ställen, dels vårdens mottagare, som önskar sig någon de har förtroende för, på utsatt tid, och utan brådska.

Av dem som mottar hemhjälp är kvinnorna både sjukare och mer missnöjda än männen. De har också oftare särskilda krav på hur ’ditt och datt’ ska utföras i deras hushåll, och av vem. Kirsten Thorsen påminner om att just dagens åldringar dessutom tillhör en ”generation som har precision ingraverat i kroppens habitus”. Har man i hela sitt liv kommit punktligt till jobbet, litar man inte på en hemhjälp som kommer tjugo minuter för sent! Ofta ökas oron av att åldringen ges bara ett vagt löfte om vilken del av dygnet hemhjälp ska komma.

Förutom det så problematiskt ”effektiverade” vårdarbetet, kritiserar Karen Christensen också den rådande kunskapssynen i socialt arbete. Akademisk status förbättrar inte automatiskt relationen till den som vårdas. Här berörs ett tema som är känsligt åtminstone i finländsk socialt arbete: kvaliteten på vården hänger sällan samman med vårdarens akademiska grad. (Tvärtom finns det forskning som hävdar motsatsen.)

Har vi här ett exempel på en mer vetenskapskritisk norsk tradition, där också andra kunskapsformer än de akademiska värderas?

Författarnas terminologiska inställning är också kritiskt reflekterande. Där Finland sedan länge bara talar om 'kunder', heter det på norska också *mottagere, brukere, patienter, klienter*.

En annan stor nationell skillnad finns förstås i inställningen till kvinnors lönearbete. Norska staten har först de senare åren börjat se på lönearbete som kriteriet för också kvinnors självständighet. Därför sänktes stöden till ensamförsörjare från tio år (!) till tre. Liv Johanne Syltevik analys visar hur minskat beroende av socialstöd ofta upplevs som viktigt av mottagarna, men hur det samtidigt ledde till ökat beroende av en nyckfull arbetsmarknad. Fast de flesta kvinnor med barn i åldern 3-6 år arbetar deltid i Norge, antogs just ensamförsörjarna både vilja och kunna hitta ett heltidsarbete åt sig. Att de utsetts till "jämlighetens föregångare" verkar alltså både naivt och orättvist.

Där bokens författare enas i fråga om vårdarbets utveckling (värre), skönjer jag något olika uppfattningar gällande vårdmottagarnas ställning. Så ger Mia Vabo en mycket kritisk värdering av det påstått konsumentvänliga grepp som förknippas med New Public Management. Den som regelbundet behöver omsorg orkar eller kan sällan fungera som en aktiv och kritisk konsument. Kirsten Thorsen håller med, men belyser också den användarvänligare praktikens bra sidor. En betydande del av dagens rörelsehämmade och åldringar är faktiskt fullt kompetenta att definiera och bedöma vilken vård de behöver. Problemet är att den potentiella makten dränks av "den diagnostiska blicken och den ständiga behovsvärderingen".

Men tillbaka till den stora frågan: har Norge någon patentrösning på vårdsektorns kriser? Nja, nej, tyvärr låter de flesta problemen bara alltför välbekanta. Fler och fler kvantitativa kriterier på det som inte kan mätas; förfelade strategier för att uppvärdera lågavlönade kvinnoyrken.

Boken utmynnar i två av de största utmaningarna: hur få män mer involverade i vårdarbete, både obetalt och betalt, och vad göra då vårdkedjorna blivit globala? Som Lise Widding Isaksen påpekar hänger svaren på de frågorna ihop. Ska den frånvarande pappan (eller vuxna sonen) i Norden ersättas med en frånvarande mamma i ett fattigare land, alltså genom att importera vård? Hon skisserar en framtid där medelklassens hus städas av estniska kvinnor på turistvisum medan barnen sköts av au pair-flickor från Litauen, sjuka svärmödrar sänds till Spanien, hemvårdarna kommer från Murmansk, och kirurgerna assisteras av tjeckiska sjuksköterskor. Är det så vi vill ha det? Om inte, vilka spelregler borde gälla för vård, kön och marknad på de internationella arenorna?

Anna Rotkirch